
Conclusie

In de beeldvorming staat het H.v. er goed op. Allereerst omdat niemand meer de sfeer en de theologie van de vooroorlogse GKN voor zijn rekening wil nemen. Het Hersteld Verband is door de geschiedenis in het gelijk gesteld. Niemand neemt meer de 'vier bijzonderheden' van Genesis 2 en 3 letterlijk, iedereen zingt gezangen, niemand voelt zich meer verplicht om op de ARP (sc. CDA) te stemmen. Allemaal elementen die al in het H.v. aanwezig waren. En bovendien, ook de GKN hebben zich, net als het H.v., met de NHK verenigd. Verder kende het H.v. enkele bijzondere figuren. Hasper bijvoorbeeld was een opmerkelijk man, die zeer zeker bij heeft gedragen aan het positieve beeld dat van het H.v. bleef voortleven. Smelik speelde een grote rol bij de totstandkoming van het *Liedboek voor de kerken*. Buskes werd de dominee van het volk. Boerwinkel schreef veel verkochte boekjes over *Inclusief denken* en *Meer dan het gewone*, een boek over de Bergrede. Kortom, het H.v. kende markante persoonlijkheden, die soms dwars tegen de stroom in durfden te gaan. Dat heeft het imago van het H.v. goed gedaan.

Het H.v. had in Buskes bovendien een bekwame journalist. Met zijn vaardige pen heeft hij bij velen sympathie gewekt voor het H.v. en zodoende mede het beeld bepaald van het vooroorlogse kerkelijke landschap. Hij beseftte wel dat er geen reden was om romantiek te bedrijven en dit kleine kerkengroepje te idealiseren, maar meende ook dat er niemand was die niet nu en dan met dankbaarheid en soms met heimwee moest terugdenken aan dat verleden.⁶⁵ Dat is ongetwijfeld ook de stemming geweest waarin Herngreen zijn geschiedenis van het H.v. heeft geschreven.

Maar beiden, Buskes en Herngreen, deden meer dan dat. Ze gaven een lovend oordeel over de eigen geschiedenis. Buskes noemde het H.v. een kerkelijke verzetsgroep die uitgroeide tot een vernieuwingsbeweging.⁶⁶ Herngreen oordeelde dat het verkenner betrefte die op onderzoek uitgingen naar nieuwe mogelijkheden van eigentijds open en tegelijk belijdend kerkzijn en de vruchten van hun arbeid ten dienste stelden van de NHK.⁶⁷

Is dit alles vanwege de emotionele betrokkenheid begrijpelijk en tot op zekere hoogte zelfs vergeeflijk, anders ligt het wanneer Herngreen Buskes representatief acht voor het H.v.⁶⁸ Datgene waar het H.v. voor stond, aldus Herngreen, werd in Buskes belichaamd. Hier valt fundamentele kritiek op Herngreen te leveren. De blik waarmee hij naar het H.v. keek, was te beperkt. Dat geeft een vertekend beeld. Het H.v. was meer dan Buskes. En wie dat aan de hand van de bronnen op zich laat inwerken, komt tot een geheel andere conclusie dan Herngreen. Als kerkverband was het H.v. een verband van eigenzinnige, ruziemakende gereformeerden

⁶² Zie over dit proces behalve Herngreen ook S.F.H.J. Berkelbach van der Sprenkel en J.G. Geelkerken, *De hereeniging van de Nederlandsche Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland (in hersteld verband)* ('s-Gravenhage 1946). Zie verder het archief van het H.v.

⁶³ HUA, AHV, 4, *Notulen algemene vergadering*, 16 september 1941.

⁶⁴ Herngreen, *Een handjevol verkenners*, 159.

⁶⁵ Buskes, 'Ter inleiding', in: Herngreen, *Een handjevol verkenners*, 7-9, aldaar 7.

⁶⁶ Buskes, 'Ter inleiding', in: Herngreen, *Een handjevol verkenners*, 7.

⁶⁷ Herngreen, *Een handjevol verkenners*, 12.

⁶⁸ Herngreen, *Een handjevol verkenners*, 28.